

УДК 342.5

М. І. Зелінська,
к. політ. н., доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
Маріупольський державний університет, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9538-5913>
К. О. Рубанова,
здобувач вищої освіти 2 курсу ОС "Магістр", ОП "Публічне управління та адміністрування",
Маріупольський державний університет, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-5736-6212>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.16.345

ОМБУДСМАН ЯК ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: РОЛЬ, ФУНКЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

М. Zelinska,
PhD in Political Science, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Public Administration and Management, Mariupol State University, Kyiv
K. Rubanova,
2nd-year Master's degree student,
Educational Program "Public Administration and Management", Mariupol State University, Kyiv

THE OMBUDSMAN AS AN INSTITUTION OF PUBLIC POLICY: ROLE, FUNCTIONS, AND DEVELOPMENT PROSPECTS IN MODERN CONDITIONS

У статті досліджено інститут омбудсмана як важливий елемент публічної політики та демократичного врядування в Україні. Автор аналізує його функції, повноваження та механізми впливу на формування та реалізацію державної політики, особливо в умовах повномасштабної війни, що триває з 2022 року. Особливу увагу приділено діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, його участі у законотворчих процесах, контролі за дотриманням прав і свобод громадян, а також у взаємодії з міжнародними організаціями. Важливим аспектом дослідження є аналіз стратегічних документів розвитку інституції, зокрема Стратегії діяльності до 2027 року, а також цифрової трансформації офісу омбудсмана. Визначено основні виклики, з якими стикається інституція, та окреслено перспективи її подальшого розвитку як ключового гаранта дотримання прав людини та ефективного інструмента публічної політики.

The article provides a comprehensive examination of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights (Ombudsman) as a vital institution in the sphere of public policy and democratic governance. The study traces the historical origins of the Ombudsman institution, analyzes its legal and institutional framework, and outlines its core functions, including the monitoring of human rights, facilitation of mediation between citizens and public authorities, submission of legislative initiatives, and engagement in constitutional and administrative oversight. Particular emphasis is placed on the transformation of the institution under the impact of the full-scale war initiated by the Russian Federation in 2022, which necessitated the expansion of the Ombudsman's mandate and operational capacities.

The article explores the practical implementation of the Ombudsman's 2023–2027 Strategy of Activity, focusing on institutional independence, digital transformation, expanded regional presence, inclusivity, and international cooperation. It examines the Commissioner's participation in developing national legislation, preparing constitutional submissions, and issuing alternative reports to international human rights mechanisms. Furthermore, the Ombudsman's proactive engagement in monitoring the rights of prisoners of war, supporting the return of deported Ukrainian children, and documenting violations of international humanitarian law is emphasized as a critical component of its wartime activities.

Drawing upon strategic documents, official reports, and empirical data, the article demonstrates that the Ombudsman has evolved into a structurally autonomous, adaptable, and influential actor within Ukraine's public administration. As an advocate for human dignity and good governance, the institution serves as a bridge between civil society and the state, strengthening democratic accountability, promoting transparency, and contributing to the legal and moral foundations of the modern Ukrainian state.

The article concludes that the Ukrainian Ombudsman is no longer a purely supervisory body but a multidimensional policy actor capable of shaping, implementing, and evaluating human rights strategies at the national and international levels. Its involvement in legislative reform, crisis response, and global human rights advocacy underscores its strategic importance in Ukraine's efforts to strengthen democratic resilience and institutional trust during wartime and beyond.

Ключові слова: омбудсман, публічна політика, права людини, належне врядування, моніторинг, законодавчі ініціативи, інституційний розвиток, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Key words: Ombudsman, public policy, human rights, good governance, monitoring, legislative initiatives, institutional development, Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У контексті популяризації ідей належного врядування та спроб впровадження найкращих його практик в Україні, а також із урахуванням викликів, з якими стикнулася наша країна через повномасштабну війну, у площині публічного управління посилюється вплив омбудсмена. Інститут омбудсмена стає ключовим механізмом забезпечення належного врядування через посередництво між владою та суспільством і просування прав людини. Актуальність теми зумовлена також стрімким розширенням функціонального мандату українського Омбудсмена. Після початку війни інституція не лише адаптувалася до нових умов, але й посилила свою участь у процесах законотворення, соціального моніторингу, міжнародної правозахисної координації, що у свою чергу доводить її реальну здатність впливати на публічну політику в інтересах людини.

Відтак дослідження інституту омбудсмена як суб'єкта публічної політики має високу прикладну цінність для удосконалення демократичного врядування, забезпечення прав людини в кризовий період і формування нової архітектури взаємин громадянина з державою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика ролі омбудсмена як інституції публічної політики досить активно висвітлюється у сучасній науковій та прикладній літературі, зокрема у контексті демократичного врядування, захисту прав людини, а також у відповідь на новітні виклики — збройні конфлікти, цифровізацію державного управління, децентралізацію.

Зокрема, у дослідженнях Smith J. (The Role of the Ombudsman in Public Policy, 2019) підкреслюється посередницька функція омбудсмена між громадянами і державою та його роль як "неголосного" регулятора державної політики. Емрах Фірідін та Саліха Мазлум (2023) у своїй роботі аналізують функціонування омбудсмена в системі доброчесного врядування та підкреслюють його роль як носія публічної цінності, що забезпечує баланс між законністю, моральністю й ефективністю в адмініструванні.

У контексті України, окрім академічних джерел, ключовими стали офіційні повідомлення Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, його звіти та аналітичні документи, зокрема, щорічні та спеціальні доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 01.09.2023 № 97.15/23 "Про затвердження Стратегії діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на період до 2027 року".

Таким чином, сучасні дослідження та практичні аналітичні звіти підтверджують, що інститут омбудсмена дедалі більше виконує не лише функцію правозахисту, але й стратегічну функцію модерації та оновлення державної політики. Особливо це проявляється у період повномасштабної війни, коли саме незалежність, адаптивність та міжсекторальна взаємодія виводять інституцію омбудсмена на рівень впливового суб'єкта публічної влади.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз інституту омбудсмена як суб'єкта публічної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Історично створенню посади, пов'язаної із позасудовим захистом прав людини та здійсненням загального контролю за станом додержання адміністративними органами прав людини під час впровадження відповідних політик, світ завдячує Швеції, де у 1809 році було створено посаду омбудсмена. У подальшому майже у всьому світі створені та функціонують інститути омбудсмена, які хоч і мають різні назви та відрізняються наявністю чи відсутністю тих чи інших повноважень, однак мають єдине завдання — контроль за сферою державного управління крізь призму додержання прав людини.

В Україні інститут омбудсмена був запроваджений із ухваленням Верховною Радою України у 1997 році Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини".

За понад 25 років існування інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини не лише досяг значного розвитку, а й набув особливої ролі у публічній політиці.

Згідно з науковими дослідженнями, інститут омбудсман виконує чотири основні функції: моніторинг дотримання прав людини, посередництво між громадянами та органами влади, консультації та інформаційна підтримка, а також ініціювання змін у законодавстві [3, с. 147].

При цьому реалізуючи кожну із наведених функцій омбудсман у своїй діяльності керується принципами верховенства права, неупередженості, незалежності, а також принципом належного врядування [1, с. 223].

Застосування принципу належного врядування під час опрацювання звернень громадян щодо порушень їхніх прав державними органами, узагальнення інформації з таких скарг та їх систематизація у подальшому стають основою для надання омбудсманом рекомендацій державним органам стосовно дотримання прав людини під час впровадження тих чи інших політик або у тих чи інших ситуаціях.

Завдяки своїй нейтральній позиції, омбудсман є важливим етапом у забезпеченні згоди та порозуміння між зацікавленими сторонами, які активно беруть участь у належному врядуванні.

Належне врядування включає багато додаткових принципів для створення надійно функціонуючої демократичної системи — участь, чуйність, доступність, підзвітність, прозорість, мораль та етика, ефективність та результативність, стратегічне планування, ефективне використання ресурсів, рівність та послідовність. Ці принципи є важливими, оскільки формують основу демократичної системи управління. І всі ці принципи також є частиною ролі омбудсмана, який підтримує "спокійні та здорові стосунки" між зацікавленими сторонами в публічному управлінні та суспільстві.

Ключовий вплив на належне врядування та публічну політику взагалі мають щорічні та спеціальні звіти омбудсмана. Наприклад, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини щороку до 20 березня подає Верховній Раді України щорічну доповідь про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності та їх посадовими і службовими особами, які порушували своїми діями (бездіяльністю) права і свободи людини і громадянина, про виявлені недоліки в законодавстві щодо захисту прав і свобод людини і громадянина [5].

Звіти омбудсмана підсумовують діяльність державних органів та впровадження політик у різних сферах, дотичних до прав людини, а також містять рекомендації державному апарату щодо покращення ситуації з дотриманням прав людини в його діяльності.

У Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році, серед іншого, акцентовано увагу на збільшенні кількості порушень інформаційних прав, включно із захистом персональних даних і доступом до публічної інформації, що пов'язано із збройною агресією РФ проти України та різким збільшенням кібератак, а відтак вказано на необхідність впровадження запобіжних, організаційних, освітніх заходів у сфері кібербезпеки, кібероборони та кіберзахисту в епоху цифрових загроз та повномасштабної війни [12, с. 192—207].

У 2022 році Уповноважений Верховної Ради України з прав людини опублікував Спеціальну доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини доповідь щодо дотримання прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (за період 24 лютого — 31 жовтня 2022 р.) [10]. У 2023 Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини було опубліковано інформацію щодо стану виконання рекомендацій наведеної спеціальної доповіді за результатами моніторингу протягом грудня 2022 року — вересня 2023 року [11], в якій зазначено, що з 53 наданих у спеціальній доповіді рекомендацій 36 були реалізовані повністю, 16 — виконується, а не виконаною залишається тільки 1 надана рекомендація.

У 2024 році у своїй Щорічній доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні Уповноваженим щодо стану виконання рекомендацій, наданих у Щорічній доповіді за 2023 рік, то зі 151 рекомендації на національному рівні: виконано — 42, виконано частково — 7, в процесі виконання — 62, не виконано — 36, втратили актуальність — 4; щодо виконання рекомендацій регіонального рівня: виконано — 44, виконано частково — 1, в процесі виконання — 42, не виконано — 2 [13, с. 12].

Окреслене свідчить про вплив омбудсмана не лише як контролюючого органу, а й як ефективного учасника формування політик.

Підкреслює активну роль інституції Омбудсмана України у сфері адаптації публічної політики до міжнародних стандартів й подання ним у 2025 році до Європейського комітету соціальних прав Альтернативної доповіді до п'ятнадцятої Національної доповіді Уряду України щодо реалізації положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) [8].

Подання Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини альтернативних звітів та доповідей до міжнародних установ є свідченням його залученості не лише до моніторингу стану дотримання прав людини під час впровадження політик, а й про моніторинг ним стану висвітлення результатів впровадження таких політик на міжнародному рівні. Відтак подання ним альтернативних звітів є своєрідним сигналом для міжнародних установ щодо необхідності звернення уваги на окреслені ним питання, а державним органам — щодо необхідності покращення ситуації з правами людини під час впровадження державної політики.

Іншим аспектом участі Омбудсмана України у публічній політиці на міжнародному рівні є його взаємодія (членство та участь у заходах) з міжнародними організаціями національних інституцій з прав людини — Європейською мережею національних інституцій з прав людини (ENNHRI), Глобальним альянсом національних інституцій з прав людини (GANHRI), Міжнародним інститутом омбудсманів (IOI), Європейською мережею омбудсманів (ENO), Європейською мережею омбудсманів з прав дітей (ENOC) та Європейським інститутом омбудсманів (EOI).

Значним досягненням Омбудсмана України на міжнародній арені було активне лобіювання ним питання щодо виключення Уповноваженої з прав людини РФ з Міжнародного інституту омбудсманів, наслідком якого стало рішення про виключення з IOI —

найбільшої світової мережі Омбудсманів, представниці країни-агресора 05 серпня 2022 року [12, с. 12—16].

Посилення міжнародної взаємодії через активну участь Омбудсмана України в ENNHRI, GANHRI, IOI, ENOC, ENO та EOI демонструє високий рівень довіри до інституції омбудсмана та його здатність до транскордонної правозахисної кооперації.

Окремо слід звернути увагу на таку функцію омбудсмана як ініціювання змін в законодавство. Саме виконання цієї функції максимально залучає омбудсмана до публічної політики, оскільки будь-яке управління ґрунтується на нормативно-правових актах. Відтак ініціювання омбудсманом змін до законодавства фактично є коригувальним впливом на державну політику в окремій сфері із урахуванням необхідності додержання прав людини.

В Україні відповідно до статті 3 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" метою діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, серед іншого, є сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність з Конституцією України, міжнародними стандартами у цій галузі [5].

Для досягнення цієї мети Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має право подавати пропозиції щодо вдосконалення законодавства України про права і свободи людини і громадянина у встановленому порядку.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини проводить експертний аналіз проектів законів та інших нормативно-правових актів, а також вносить пропозиції щодо необхідності внесення змін та доповнень до чинних нормативно-правових актів. Для цього Омбудсман України тісно співпрацює з комітетами Верховної Ради (Парламентом України), урядовими комітетами та центральними органами виконавчої влади [2].

За інформацією із Щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році, впродовж 2024 року структурні підрозділи Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини підготували 4012 позицій до проектів нормативно-правових актів: найбільшу кількість пропозицій підготовлено у сфері регулювання та реалізації соціально-економічних прав громадян (44,2%), решта — за іншими напрямками діяльності, зокрема у сфері забезпечення права на справедливий суд і процесуальних прав, прав у секторі оборони та прав ветеранів і військовослужбовців, полонених і членів їхніх родин. [13 с. 11].

Користуючись своїми правами, передбаченими у статтях 3 та 15 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" Уповноважений Верховної Ради України з прав людини звертається до відповідних державних органів із листами, а у виняткових випадках — із поданнями Уповноваженого, стосовно необхідності приведення їхніх відомчих нормативно-правових актів у відповідність до Конституції України та/або міжнародними стандартами у певній галузі.

Крім того, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини також наділений правом звернення до Конституційного Суду України із конституційним поданням щодо вирішення питання про відповідність Консти-

туції України (конституційності) закону України чи іншого правового акта Верховної Ради України, акта Президента України та Кабінету Міністрів України, правового акта Автономної Республіки Крим; офіційного тлумачення Конституції України [5].

За інформацією із Щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році Омбудсманом України протягом 2024 року внесено 2 конституційних подання [5, с. 229].

Відтак залученість омбудсмана до процесів формування і впровадження політик, які стосуються прав громадян, дозволяє не лише їх коригувати на різних етапах, а й запобігати конфліктам між суспільством та владою на ґрунті порушення/звуження прав людини або їх врегульовувати у найбільш прийнятний для сторін спосіб.

На сучасному етапі під час повномасштабної війни рф проти України значною перевагою Омбудсмана України стала наявність у Законі України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" норми, яка передбачає затвердження структури допоміжного органу — Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини безпосередньо Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини [5]. Це положення дозволило інституції діяти автономно й оперативно в умовах, коли інші державні органи були обмежені жорсткими бюрократичними процедурами або не мали можливості швидко адаптувати свою внутрішню організацію до воєнних викликів.

Завдяки цьому, Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини став однією з перших державних установ, що успішно здійснила структурну трансформацію в умовах війни: створено нові структурні підрозділи, оновлено формати роботи існуючих управлінь і департаментів, використано цифрові рішення для підтримки правозахисної діяльності в умовах ризику фізичної небезпеки для співробітників, чим забезпечено якісне виконання покладених завдань в умовах бойових дій, а також виконання інших завдань, зумовлених війною.

При цьому інститут Омбудсмана України не лише адаптувався до умов війни, а й продовжив свій розвиток — протягом 2022—2025 рр. створено мережу регіональних представників, що дозволяє охоплювати всі регіони країни та забезпечувати доступ до правозахисту на місцевому рівні.

Також протягом 2022—2024 рр. розпочато розбудову мережі представництв Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за кордоном. На кінець 2024 року вже у семи країнах Європи працюють представники Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії, Королівстві Іспанія, Королівстві Бельгія, Великому Герцогстві Люксембург, Республіці Польща, Словацькій Республіці та Республіці Молдова [13, с. 14].

Відтак інституційна автономія у питаннях кадрового та структурного управління, закладена у законодавстві, не лише дозволила швидко адаптуватися до реалій воєнного часу, а й стала чинником посилення

впливу Омбудсмена як ключового захисника прав людини в умовах надзвичайної суспільно-політичної турбулентності.

Щодо подальших перспектив розвитку інституту Омбудсмена України слід зазначити, що у 2023 році Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини було затверджено Стратегію діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на період до 2027 року [7]. Наведений документ містить 6 стратегічних цілей, які були сформовані на основі аналізу поточної ситуації та викликів, які стоять перед Україною з початком повномасштабного вторгнення рф, стратегічні цілі є наскрізними та впливають на виконання всього тематичного мандату Омбудсмена України.

Першою стратегічною ціллю визначено "Офіс Омбудсмена України — сильна та незалежна інституція". Відповідно до Стратегії діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на період до 2027 року, наведена ціль має 2 підцілі: посилення гарантій незалежності та посилення інституційної спроможності, які за умов їх належної реалізації призведуть до системного оновлення законодавства про Омбудсмена України, перегляд і розширення його повноважень, диверсифікацію джерел фінансування, що у свою чергу забезпечить незалежність інституції, підвищення кадрового потенціалу інституції, підвищення цифровізації процесів.

09.04.2024 у Секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України відбулося експертне обговорення проєкту змін до Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" та інших нормативно-правових актів задля того, щоб посилити діяльність інституції Уповноваженого. За результатами заходу було резюмовано, що пропонуються зміни до 24 нормативно-правових актів: кодексів та законів України, без змін до яких впровадження нових підходів неможливе [6].

Водночас 17.04.2025 у Верховній Раді України зареєстровано проєкт Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" (реєстр. № 13181), яким пропонується вирішити низку порушень у Стратегії діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на період до 2027 року питань [9].

При цьому за інформацією з офіційного вебсайту Верховної Ради України наведений вище проєкт закону 26.06.2025 опрацьований Комітетом Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин, що визначений головним з його опрацювання. За результатами опрацювання рекомендовано Верховній Раді України включити його до порядку денного тринадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання та за наслідками розгляду в першому читанні прийняти за основу [4].

Окреслене свідчить про активну роботу у напрямі виконання першої стратегічної цілі, передбаченої Стратегією діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на період до 2027 року.

Другою стратегічною ціллю визначено підвищення ефективності комунікаційної та правопросвітницької роботи на національному рівні. Про підвищення актив-

ності інституції Омбудсмена України у цьому напрямі свідчать статистичні дані, наведені у Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році: за звітний період інституцією загалом проведено майже 3 тис. правопросвітницьких заходів [13, с. 18, 250, 347, 352, 359, 366, 373, 391, 397, 405, 408, 421, 428, 433, 438, 446, 454, 462, 470—471, 475—476, 485, 490, 500].

Наступною стратегічною ціллю відповідно до Стратегії діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на період до 2027 року є підвищення доступності та інклюзивності інституції, що включає в себе забезпечення регіональної доступності Омбудсмена України; забезпечення фізичної (архитектурної та транспортної) доступності центрального офісу та регіональних представництв; запровадження інструментів забезпечення доступності інформації та процедури звернення; інтеграція інклюзивних та недискримінаційних принципів і підходів у роботу із заявниками; реалізація та просування принципів гендерної рівності в роботі Омбудсмена України.

Про виконання щонайменше першого завдання свідчить інформація, розміщена у Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році: звіт Омбудсмена України про роботу у 2024 році містить розділ, що стосується регіонального виміру, завершення формування регіональних представництв та посилення їхньої ролі [13, с. 333—500].

Четвертою стратегічною ціллю визначено посилення впливу Омбудсмена України на міжнародний правозахисний порядок денний. Про досягнення значних результатів у цій сфері свідчить не лише успішне лобювання омбудсманом України питання виключення Уповноваженої з прав людини рф з IOI, а й констатований у Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році факт участі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в ініціюванні приєднання України до Агенції ЄС з основоположних прав (European Union Agency for Fundamental Rights) в якості спостерігача [13, с. 12].

Наступною стратегічною ціллю визначено розширення мандату омбудсмена України для захисту прав громадян України, які постраждали від наслідків збройної агресії рф проти України. В умовах війни інститут Омбудсмена України став інституцією, яка веде перемовини з офіційними представниками країни-агресора про повернення військових з полону, а також про депортованих і незаконно утримуваних громадян України з території рф [7, с. 14].

Діяльність інституції омбудсмена в умовах тривалої повномасштабної війни є новим досвідом для всієї міжнародної спільноти. Однак з початком гібридної війни у 2014 році Омбудсман України був залучений до процесів обмінів полоненими, пошуку шляхів моніторингу умов утримання їхнього утримання на території країни-агресора. Відтак посилення та розширення його мандату в цьому напрямі є логічним наслідком його включення до державної політики у цій сфері.

Участь інституції Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в таких заходах засвідчує наведена у Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році інформація щодо присутності працівників Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на всіх обмінах та фіксації ними стану, в якому повертаються українські військові з полону додому, проведення опитувань та збору свідчень про умови утримання та поводження з військовополоненими. Крім того, Омбудсман України активно залучений до взаємних гуманітарних місій, під час яких здійснюється обмін листами від військовополонених та родичів до них. Активну роль відіграє інститут Омбудсмана України й у поверненні депортованих і примусово переміщених дітей із РФ і тимчасово окупованих територій України [13 с. 7—8].

Шостою та останньою стратегічною ціллю відповідно до Стратегії діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на період до 2027 року є посилення ролі Омбудсмана України у приведенні національного законодавства у сфері прав людини та адміністративної практики у відповідність до міжнародних та європейських стандартів у сфері прав людини, а також вимогам набуття членства України в ЄС. Досягти цієї мети пропонується, серед іншого, через законодавче закріплення впливу Омбудсмана України на ратифікацію міжнародних договорів у сфері прав людини, зазначення пропозицій щодо ратифікації або денонсації міжнародних договорів в щорічній доповіді. Окреслене закріплене у законопроекті реєстр. № 13181 від 17.04.2025. Також досягнення цілі вбачається і через подання ініціатив щодо приведення національного законодавства та адміністративної практики у відповідність до міжнародних та європейських стандартів у сфері прав людини, участь у дорадчих органах обласних військових адміністрацій на регіональному рівні, участь у засіданнях комісій місцевих рад та сприяння імплементації європейських стандартів з прав людини до національного законодавства з урахуванням культурних та етнічних особливостей українського народу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, інститут Омбудсмана в Україні поступово трансформується з класичної моделі правозахисного органу в повноцінного учасника публічної політики. Завдяки своїй незалежності, функціональній багатогранності та адаптивності в умовах гібридної та повномасштабної війни, український Омбудсман виконує не лише наглядову, а й стратегічну, комунікаційну, аналітичну та нормотворчу функції. Він є посередником між громадянами і владою, каталізатором реформ у сфері прав людини та інституційного оновлення.

Розширення його участі в законодавчій діяльності, зростання ролі у міжнародній правозахисній співпраці, ініціювання альтернативних доповідей та адвокація змін у публічному управлінні свідчать про сталу інституційну еволюцію інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Затверджена у 2023 році Стра-

тегія діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на період до 2027 року, а також відповідні законодавчі ініціативи, свідчать про готовність держави інституційно зміцнити і надалі підтримувати цей механізм захисту прав людини як невід'ємну частину демократичного врядування.

У контексті викликів, спричинених агресією РФ, Омбудсман України продемонстрував приклад ефективної адаптації до кризових умов, мобілізувавши ресурси для захисту прав громадян як всередині країни, так і за її межами. Це наочно доводить, що інститут омбудсмана здатен виконувати роль не лише спостерігача, а й активного модератора публічної політики в інтересах людини.

Таким чином, перспективи розвитку інституту Омбудсмана України полягають у подальшому зміцненні його незалежності, розширенні мандату, цифровізації процесів та підвищенні ефективності взаємодії з усіма гілками влади, громадянським суспільством і міжнародними партнерами. Успішна реалізація цих цілей дозволить інституції утвердитися як ключовий елемент сучасної демократичної держави, що здатна забезпечувати права людини навіть у найскладніших обставинах.

Література:

- Emrah Firidin, Saliha Mazlum. The role of the ombudsman in the protection of public value in the context of good governance principles // *Ombudsman Akademik*. 2023. Vol. 9, № 17. С. 217—236. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2719198>.
- Independence, effectiveness and establishment of NHRIs // *Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights*. URL: [https://rule-of-law.ennhri.org/?country-\[0\]=53&year\[0\]=2025](https://rule-of-law.ennhri.org/?country-[0]=53&year[0]=2025) (дата звернення: 15.07.2025).
- Smith J. The Role of the Ombudsman in Public Policy // *Public Administration Review*. 2019. Vol. 63, № 2. P. 145—158.
- Висновок Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин за результатами розгляду проекту Закону України про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, реєстр. № 13181 від 17.04.2025 // База даних "Законопроекти" / ВР України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/93374a4c-f97a-4612-a377-f420e1a8ee28>.
- Закон України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР // *Офіційний вісник України*. 1998. № 1. С. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#n163> (дата звернення: 15.07.2025).
- Зміни до Закону України про Уповноваженого: інституція має бути сильною! URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/zmini-do-zakonu-ukrayini-pro-upovnovazhenogo-instituciya-maye-buti-silnoyu.
- Наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 01.09.2023 № 97.15/23. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Наказ%2097.15.23.pdf>.
- Омбудсман України подав до Секретаріату Європейської соціальної хартії Альтернативну доповідь до п'ятнадцятої Національної доповіді Уряду України. URL:

https://ombudsman.gov.ua/news_details/ombudsman-ukrayini-dmitro-lubinec-podav-do-sekretariatu-yevropejskoyi-socialnoyi-hartiyi-alternativnu-dopovid-dopryatnadcyatoyi-nacionalnoyi-dopovidi-uryadu-ukrayini.

9. Проект Закону про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, реєстр. № 13181 від 17.04.2025 // База даних "Законопроекти" / ВР України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56212>.

10. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо додержання прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (за період 24 лютого — 31 жовтня 2022 р.). URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/Доповіді/бес87182-377e-4a49-a7c6-663b4f67ad3d.pdf>.

11. Стан виконання рекомендацій Спеціальної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо додержання прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (за період 24 лютого — 31 жовтня 2022 р.) за результатами моніторингу грудень 2022 — вересень 2023 року. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/Доповіді/0561c794-68bb-4942-92f8-14802b53859f.pdf>.

12. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>.

13. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/18.06.2025%20Щорічна_довідь_Уповноваженого_у_2024_році-виправлена.pdf.

References:

1. Firdin, E. and Mazlum, S. (2023), "The role of the ombudsman in the protection of public value in the context of good governance principles", *Ombudsman Akademik*, Vol. 9, no. 17, pp. 217—236, available at: <https://dergi-park.org.tr/tr/download/article-file/2719198> (Accessed 15 July 2025).

2. Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights (2025), "Independence, effectiveness and establishment of NHRIs", available at: [https://rule-of-law.ennhri.org/?country\[0\]=53&year\[0\]=2025](https://rule-of-law.ennhri.org/?country[0]=53&year[0]=2025) (Accessed 15 July 2025).

3. Smith, J. (2019), "The Role of the Ombudsman in Public Policy", *Public Administration Review*, Vol. 63, no. 2, pp. 145—158.

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2025), "Conclusion of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Human Rights, De-occupation and Reintegration of the Temporarily Occupied Territories of Ukraine, National Minorities and Interethnic Relations based on the results of the review of the draft Law of Ukraine on the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights", available at: [blob:https://itd.rada.gov.ua/93374a4c-f97a-4612-a377-f420e1a8ee28](https://itd.rada.gov.ua/93374a4c-f97a-4612-a377-f420e1a8ee28) (Accessed 15 July 2025).

5. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "On the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights", available at: (Accessed 15 July 2025).

6. Ombudsman of Ukraine (2024), "Amendments to the Law of Ukraine on the Commissioner: The Institution Must Be Strong!", available at: https://ombudsman.gov.ua/news_details/zmini-do-zakonu-ukrayini-pro-upovnovazhenogo-instituciya-maye-buti-silnoyu (Accessed 15 July 2025).

7. Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights (2023), "Order of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights dated 01.09.2023 No. 97.15/23", available at: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Наказ%2097.15.23.pdf> (Accessed 15 July 2025).

8. Ombudsman of Ukraine (2025), "The Ombudsman of Ukraine submitted an Alternative Report to the Secretariat of the European Social Charter to the Fifteenth National Report of the Government of Ukraine", available at: https://ombudsman.gov.ua/news_details/ombudsman-ukrayini-dmitro-lubinec-podav-do-sekretariatu-yevropejskoyi-socialnoyi-hartiyi-alternativnu-dopovid-dopryatnadcyatoyi-nacionalnoyi-dopovidi-uryadu-ukrayini (Accessed 15 July 2025).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2025), "Draft Law n the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights", available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56212> (Accessed 15 July 2025).

10. Ombudsman of Ukraine (2022), "Special Report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on Compliance with the Rights of Persons Affected by the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine (for the period from February 24 to October 31, 2022)", available at: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/Доповіді/бес87182-377e-4a49-a7c6-663b4f67ad3d.pdf> (Accessed 15 July 2025).

11. Ombudsman of Ukraine (2023), "Status of Implementation of the Recommendations of the Special Report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on Compliance with the Rights of Persons Affected by the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine (for the period from February 24 to October 31, 2022), based on monitoring results from December 2022 to September 2023", available at: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/Доповіді/0561c794-68bb-4942-92f8-14802b53859f.pdf> (Accessed 15 July 2025).

12. Ombudsman of Ukraine (2022), "Annual Report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the State of Observance and Protection of Human and Civil Rights and Freedoms in Ukraine in 2022", available at: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf> (Accessed 15 July 2025).

13. Ombudsman of Ukraine (2025), "Annual Report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the State of Observance and Protection of Human and Civil Rights and Freedoms in Ukraine in 2024", available at: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/18.06.2025%20Щорічна_довідь_Уповноваженого_у_2024_році-виправлена.pdf (Accessed 15 July 2025).

Стаття надійшла до редакції 04.08.2025 р.